SAT-2G.509-1-ESIR-LC-06

Axiology and Grammar – Some Approaches to Extracting Axiologically Marked Meaningful Units from Narrative Texts

Elitsa Georgieva

Аксиология и граматика – някои подходи за извличането на аксиологически маркирани значения от повествователни приказни текстове

Елица Георгиева

AXIOLOGY AND GRAMMAR – SOME APPROACHES TO EXTRACTING AXIOLOGICALLY MARKED MEANING UNITS FROM NARRATIVE TEXTS*. A narrative text is the product of its writer. Thus, the writer's opinion, beliefs and value system are encoded in any text. The idea that evaluation is an intrinsic characteristic of a text and thus of language has a lot of proponents and the report seeks to explore some of the research ideas in the field. It explores some of the linguistic means of encoding evaluation and opinion. An overriding idea is that every act of evaluation found in a text expresses and at the same time builds up community shared value systems and thus could be used for extracting the culturemes from a text.*

Key words: *axiology, value systems, culturemes, narrative analysis*

Един повествователен текст би трябвало да се разглежда преди всичко като продукт на своя автор. Следователно, освен съдържанието на историята, в наратива са изразени, в различна степен на експлицитност, авторовото мнение, убеждения и ценностна система. В този смисъл анализът на езика на разказвача като източник на разказаната история е особено интересен от лингвокултурологична гледна точка, защото позволява изясняването на езиковата картина на света през призмата на определена езикова личност, т.е. така може да се стигне до специфичния набор от поведенчески стереотипи и ценности, съхранявани в езика чрез богатството от словесната писмена и устна традиция на народа. Целта на доклада е да разгледа някои теории, които третират оценъчната функция на езика и как тя се реализира в писмената реч, като по-конкретно се има предвид езика на литературната приказка като типичен наратив.

Ценности и оценъчната функция на езика

Изучаването на езиковите средства за изразяване на оценка и отношение е област в езикознанието, към която в последно време има засилен интерес. Въпреки че много от изследванията са от първото десетилетие на XXI век, може да се каже, че те следват една дълга традиция започнала с изучаването на ценностите в гръцко-латинските подходи към аргументацията и етиката. Тази традиция продължава във философските изследвания на Емануел Кант, Джон Дюи, Юрген Хаберманс върху ценностите и връзката им с дискурса като черпи идеи и от постиженията на аксиологическата семантика (вж. [11]). Изследванията на Хънстън и Томпсън [6], Лабов и Уалетцки [7], [8], Мартин и Уайт [11], Халидей [3] и много други дават основание да се говори за оценъчна функция на езика. Според Томпсън и Алба-Хуез „изразяването на ценности е всепроникваща функция на езика. Много трудна, ако не и невъзможна задача е да се намери текст или дори изречение без следа от изразена оценка.“ [11: 5].

Авторите са на мнение, че изучаването на системите от ценности не може да се случи без съответен анализ на езиковите средства, които се използват за тяхното изразяване.

От друга страна, разнородната терминология по темата демонстрира сложността на материята, както и важния аспект, който тя внася в изучаването на езика. Един от най разпространените термини по отношение на езиковите средства за изразяване на мнение е конотативното значение на думата. Според Лийч [9] това е субективно значение на думата, което е допълнително, определено от контекста, и се е появило във връзка с опита на човека. То се реализира в контекста, като се отличава в определена или дори съществена степен от речниковото значение на думата или нейната денотация. Но докато при този термин фокусът е върху конкретното езиково средство (думите имат определена конотация, реализирана в контекста), то други термини като афект и отношение (attitude) поставят акцента върху говорещия / пишещия, т.е. върху употребата на езика. Така например Мартин и Уайт [11] говорят за преценка (appraisal), а Конрад и Байбър [1] за отношение / позиция (stance), но независимо от термина, авторите поставят акцент върху езиковите механизми за изразяване на отношение и преценка, разгледани през призмата на междуличностната метафункция.

Така или иначе, оценъчните значения се базират на базата на дихотомия, като например добро – лошо или вярно – невярно. Тя, от своя страна, както посочват Топсъм и Хънстън, от езикова гледна точка може да се изрази както с номинална група, така и с пропозиция. Вторият начин е свързан с граматикализация – при него се използват съответни структури за изразяване, като например модални глаголи, докато при първия се използват дискретни езикови елементи, например прилагателни имена. В тази връзка подходите към изучаване на оценъчната функция са или комбинирани (изследователите разглеждат както модалността, така и преценката, като произлизащи от един и същ източник – говорещия / пишещия), или разделящи (прави се разлика между модалност и атитюдно значение). Пропоненти на първия тип подход са Мартин, Байбър и Конрад, Томпсън и Хънстън, а на втория – Халидей.

От лингвокултурна гледна точка интересът е към езиковата картина, отразена през призмата на езиковата личност, затова от особен интерес е подходът на Томпсън и Хънстън [6] за изучаване на оценъчната функция на езика, тъй като той се явява обобщаващ от гледна точка на комбинираните подходи, още повече, че когато обектът на анализ е разгърнат текст, може да се очаква многообразие от езикови форми и техните комбинации, кодиращи аксиологически маркираните значения. Терминът, който те въвеждат, е оценка (evaluation) и според тях „това е широк и обобщаващ термин, който се използва за изразяване на отношението, позицията, гледната точка или чувствата на пишещия или говорещия към нещата или пропозициите, за които той говори.“ [5: 5]. Това отношение може да изразява както сигурност или задължение, така и пожелателност или възможност, затова на модалността се гледа като на подкатегория на категорията „оценка“. Не може да не се вземе под внимание и удобството на термина поради неговата синтактична и морфологична гъвкавост. Както авторите посочват, това не само е термин, свързан с употребата на езика, но също така той позволява да се отчитат ценностите, свързани с дадена пропозиция, обект на оценка.

По отношение на наративи, терминът оценка се използва в по-тесен смисъл, за да означи семантичен и / или структурен елемент от повествованието. В един

от най-цитираните модели за анализ на устни наративи в англоезичната научна литература, този на Лабов и Уалетцки [8] и Лабов [7], на оценката се гледа като на основен елемент на текста, който освен структурни има и различителни функции, т.е. повествователни текстове като резюме или беседа, например, не са наративи. Освен това се счита, че в наратива оценката подчертава основната идея, заради която се разказва историята.

Моделът на Лавоб и Уалетцки

Както беше споменато по-горе, един от най-широко използваните модели за анализ на наративи е този на Лабов и Уалетцки, които работят върху корпус от истории, разказващи персонални преживявания. Според тях наративът може да се раздели на шест части: резюме, ориентация, усложнение на действието, оценка, развръзка и край. Тези елементи могат да бъдат различно представени в различните истории. Оценъчният елемент е съществен в модела и въпреки че според Лабов повечето наративи, които той анализира, имат обособена част, която съдържа оценъчния компонент, много други изследователи (вж. [4] и [10]) стигат до извода, че той може да се реализира на различни места в повествованието и може да се съдържа в обобщен вид в поуката или в кодата. Така или иначе, според авторите наративът има две социалните функции: референтна, която дава информация за случилото се, и оценъчна, която изразява смисъла на историята чрез определена степен на личностно въвличане в казаното, т.е. оценката изпълнява важна социална роля.

Подходът е определено синтактичен и затова голямо внимание са отдава на описанието на изреченията и фразите, реализирани в повърхнинната структура. Лабов подчертава „фундаменталната простота“ на синтаксиса в един наративен текст: използват се предимно прости глаголни времена, като основната линия на повествованието се изразява или с минало просто или сегашно просто време (за английски език). След като е описал основните характеристика на синтаксиса на наративния текст, Лабов повдига следните въпроси:

„При положение, че изреченията / фразите в наративния текст имат толкова проста организация, можем да се запитаме: къде, кога и защо наблюдаваме отклонение на модела? След като сложните синтактични структури са сравнително редки в текста, тогава, когато те са налице, би трябвало да са маркирани и да носят определен ефект. В същност, нашите изследвания показват, че такива отклонения от основния синтактичен модел имат подчертан оценъчен ефект“. [7:378]

С други думи, Лабов поставя знак за равенство между усложнената синтактична структура и ценностно-оценъчната сила на текста. Следователно можем да твърдим, че ценностно-оценъчната страна на текста на приказката се изразява с усложнени синтактични структури и обратно – усложненият синтаксис е сигнал за ценностно-оценъчни елементи. Въпреки че моделът на Лабов се прилага предимно към устни форми, нашето убеждение е, че той би могъл да се приложи и към класически приказни текстове с цел достигане до посланието и следователно до културемите в текста. Според модела, средствата за изразяване на оценка могат да се разделят най-общо на външни и вътрешно-присъщи. Външната оценка се изразява, когато разказвачът прекъсва разказа си, за да посочи на слушателите / читателите какъв е смисълът на казаното. Вътрешно-присъщите средства за оценка маркират оценъчното съдържание граматически, семантично и прозодично в плана на изразяване. От гледна точка на езиковите средства, които се смятат за усложнение на синтактичната

структура и следователно изразяват оценъчно съдържание, авторите включват четири основни елемента: интензификатори (intensifiers), компаратори (comparators), средства за изразяване на корелация / взаимовръзка (correlative), пояснители (explicatives). Списъкът по-долу показва основните подвидове, включени във всяка категория.

Интензификатори
Жестове
Фонологични средства
Изрази за количество и степен
Лексикални единици
Повторения
Ритуални формули и изрази
Възклицания / риторични въпроси
Компаратори:
Заповедни изречения
Въпроси
Отрицателни форми
Форми за бъдеще време
Модални глаголи
Полумодални глаголи (за англ. език)
Or-clauses
Сравнителни / превъзходни форми / изрази
Изрази за взаимовръзка/корелация
Несвършени форми и сегашни деятелни причастия (за английски – продължителни времена и герундий - be…ing) / (-ing)
Двойни съгласувани определения (double attributives)
Двойни несъгласувани определения – (double appositives) –свързани чрез прилагане или чрез предлог (left-hand or right- hand embedding)
Именни групи (nominalizations)

Пояснители:
Сложни съчинени и сложни съставни изречение за изразяване на причинно-следствена връзка или окачествяване (simple, complex or compound attachment to the main narrative clause by means of conjunctions such as *while*, *though*, *since*, *because*).

Колкото и изчерпателен да е приложеният списък, той би могъл да съдържа и допълнителни форми, тъй като в този си вид той се състои от езиковите средства, идентифицирани и категоризирани в резултат на анализ на корпуса от устни наративи, с който авторите са работили. Така или иначе, някои автори като напр. Джин и Кортаци [2] са на мнение, че моделът може да се използва, за да се изследва мнението и отношението на разказвача към темата и / или съдържанието на наратива от гледна точка на неговата култура, като също може да се вземе пред вид и интерпретацията на наратива от читателя, което също е свързано със споделянето или изразяването на определени ценности.

Заключение

В заключение може да се каже, че основна идея в голяма част от цитираните изследвания е, че всеки акт на оценка, изразен в даден текст, изразява и в същото време изгражда обща и споделена система от ценности, типични за дадена езикова общност. Това дава основание да се смята, че анализът на езиковите средства за изразяване на оценка в разгърнати текстове като

например литературни или фолклорни приказки би позволил да се достигне до културемите в текста.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Conrad, S. and D. Biber. Adverbial Marking of Stance in Speech and Writing. - In: Huston and Thompson (ed.). *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford University Press, 2001, pp. 56-73.
[2] Cortazzi, M. and L. Jin. Evaluating Evaluation in Narrative. - In: Hunston and Thompson (ed.). *Evaluation ...*, pp.102-120.
[3] Halliday, M.A.K. *An Introduction to Functional Grammar*, 2nd ed. London: Edward Arnold, 1994.
[4] Hatch, E. *Discourse and Language Education*. Cambridge language teaching library,1992.
[5] Hunston, S. and J. Thompson. Evaluation: An Introduction. - In: Hunston and Thompson (ed.), *Evaluation ...* , pp.1-27.
[6] Hunston, S. and J. Thompson, (ed.), *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*, Oxford University Press, 2001.
[7] Labov, W. "The Transformation of Experience in Narrative Syntax", Chap. 9 of *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972, pp. 345-396,
[8] Labov, W., and J. Waletsky. Narrative analysis: oral versions of personal experience. - In: J. Helm (ed.), *Essay on Verbal and Visual Arts*, Seattle: American Ethnological Society, 1967, pp. 12-44.
[9] Leech, J. *Semantics. The Study of Meaning*, Second Edition - revised and updated. Pelican Books, 1981.
[10] Manson, R. *The Use of Evaluative Devices in the Narrative Discourses of Young Second Language Learners*. SIL International, 2008.
[11] Martin, J.R., and P.R.R. White. *The Language of Evaluation*. Palgrave Macmillan, 2005.
[11] Thompson, J and L. Alba-Juez. The Many faces and Phases of Evaluation. - In: Thompson, J. and L. Alba-Juez (eds.). *Evaluation in Context*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014, pp. 2-23.

За контакти:
Ст. преп. Елица Георгиева,
Катедра „Чужди езици", тел: 082/888 230, email: edgeorgieva@uni-ruse.bg

Консултант:
Доц. д.н. Румяна Петрова, Катедра "Европеистика и международни отношения", ФБМ, Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888 811, e-mail: roumyana.petrova@yahoo.com